

РАҲБАР СИЁСИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИНГ НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛИ

Зилола Туракуловна Мавлонова

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Психология кафедраси
ўқитувчиси
zilola1985s@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада раҳбар шахси ва унинг сиёсий компетентлигининг ўзига хос жиҳатлари муҳокама қилинган. Шунингдек, сиёсий компетентлик муаммосининг назарий-методологик масалалари, пайдо бўлиш шарт шароитлари, ушбу масалада тадқиқот олиб борган олимларнинг ишлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: раҳбар, ижтимоий психология, сиёсий онг, сиёсий маданият, компетентлик, раҳбарлик, таҳлил, методлар.

THEORETICAL ANALYSIS OF LEADER POLITICAL COMPETENCE

ABSTRACT

This article discusses the personality of a leader and the specifics of his or her political competence. Also, the theoretical and methodological issues of the problem of political competence, the conditions of its emergence, the work of scientists who have conducted research on this issue are analyzed.

Keywords: infancy, leadership, social psychology, political consciousness, political culture, competence, leadership, analysis, methods.

КИРИШ

Бутун дунёда бошқарувни такомиллаштиришнинг асосий мақсади раҳбарларга янги муҳит талаблари асосида тайёрлаш. Барча соҳаларида уларнинг эркин фаолиятини таъминлаш, раҳбар-ёшларнинг, халқаро муносабатларда етакчи ҳисобланган сиёсий компетентлик хусусиятини шакллантиришдан иборат. Ўзбекистонда шахслараро муносабатларнинг тобора замонавий тус олиши, яъни раҳбарлар ва ўқитувчилар алмашинуви, олий таълим муассасалар ҳамкорлиги, халқаро конференциялар, туризм соҳасининг ривожланиши бўлажак мутахассисдан сиёсий компетентлик хусусиятларини талаб қилмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ҳозирга қадар сиёсий компетентликнинг тарихи – Арасту, Сенек, Макеиавелли, Руссо Тоббс, Симит, Гегель каби мутафаккирлар номи билан боғлиқ. Ўз даврида бу мутафаккирлар бошқа назарий қарашларга, яъни

психологияга алоқаси бўлмаган ёндашувга асосланган ҳолда ушбу масалаларни ўрганишган.

Файласуфлар, социологлар, психологлар ва сиёсатшунослар сиёсатдаги янги ҳодисаларга эътибор бера бошладилар. Унда раҳнамолар, қироллар, президентлар ва сиёсат оламининг вакиллари билан бир қаторда ҳалқ оммасининг ҳам ўрни борлигини эътироф этишган. Бу мавзуга биринчилардан бўлиб француз олими Г.Лебон ўзининг “Халқлар ва омма психологияси”, “Оломон психологияси” асарлари орқали эътиборини қаратган. Г.Лебон оммада шахсининг индивидуаллиги, кучи ва барқарорлигини йўқотувчи хавф мавжуд деб баҳолайди. Оммининг турлари ичида айниқса оломонга алоҳида таъриф бериб унга хос тажовузкорлик, жазава, масъулиятсизлик каби хусусиятларни таъкидлаб ўтган.

Замонавий тадқиқотчилар эса оммавий хулқ-атвор нафақат салбий ҳарактерга, балки ижобий жиҳатларга ҳам эгаллигини таъкидлайдилар. Сиёсий компетентлик шаклланишига психоанализ назаряси тарафдори Г.Лассуэлнинг “Психопатология ва сиёсат” асари ҳам катта ҳисса қўшган.

XX аср бошларида эълон қилинган П.И.Ковалевскийнинг “Тарихдан психиатрик этюдлар” китобида кўплаб машҳур сиёсий арбоблар шоҳ Давиддан Петр I гача, Суворовдан Жанна Д.Аркача ва Наполеоннинг психологик портрети тавсифлаб берилган. А.А.Бодалев ўзининг “Қандай қилиб машҳур ва буюк бўлиш мумкин” деб номланган китобида кўплаб машҳур кишиларнинг сиёсат майдонига кириб келиш тарихи ҳақида фикр юритади. Шунингдек, ушбу муаммога доир Б.Ф.Поршнев, Ю.Н.Давидов, В.Д.Паригин, Ю.Ф.Замошкин каби социологлар, тарихчилар, психологларнинг илмий тадқиқот ишлари эълон қилинди.

Яқин-яқинларгача жуда кўплаб олимлар сиёсий компетентликнинг мустақил категория сифатида эътироф этилишига шубҳа билан қарашган, сиёсий муаммоларни таҳлил қилишда психологияни қутилмаган феномен сифатида қабул қилишган. Психологлар эса янги фаннинг предметини аниқлашда жуда кўп қийинчиликларга дуч келишган.

Сиёсий компетентликни предмет сифатида ўрганиш борасидаги баҳс-мунозарадаги муҳим хусусиятлар қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, сиёсий компетентликнинг психологик таркибий қисмини нима ташкил этиши керак?

Иккинчидан, сиёсий компетентликнинг таркибий қисмлари сифатида сиёсий хулқ-атвор, сиёсий тафаккур, сиёсий маданият, сиёсий онгни ўрганадиган мутахассислар тадқиқот воситаси сифатида сиёсий ва психологик статистика ва социологик методологиядан фойдаланишган, сиёсий психологик махсус методологик асосга эга бўлмаган.

Сўнгги йилларда фанлараро оралиқдаги муаммоларга бағишланган кўплаб нашрлар пайдо бўлади. Уларда шахсининг сиёсатда ривожланиш қонуниятлари, сиёсий маданиятнинг мамлакат тақдирига таъсири, шаклланган

тарихий менталитет (ақл-идрок)нинг миллат таракқиётига таъсири муаммолари акс эттирилган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Сиёсий компетентликнинг предмети таркибига кирган феноменларини аниқлаш масаласи ҳам мунозаралидир. Масалан, Г.Г.Делининг фикрича, сиёсий психология макросиёсий жараёнларни эмас, балки сиёсатчилар психологиясини ўрганиши керак.

М. Херманн, Ж.Кнутсон, Х.Юлау каби сиёсий психологлар фикрича, сиёсий компетентликнинг вазифаси сиёсат субъектлари шахсининг хулқ-атвор ва когнитив (билиш) соҳа билан боғлиқ жиҳатларини ўрганиш, унинг қонуниятлари, механизмлари, шарт-шароитлари, омилларини тадқиқ этишдан иборат.

Жамоалардаги ўзаро муносабатлар юқоридан пастга ёки аксинча бўлиб, жамоа аъзоларининг конкрет мавқелари, бошлиқ билан бўйсунувчилар ўртасидаги муносабатларни ўз ичига олади. Бу борада «Раҳбар» ва «Бошлиқ» тушунчалари ўртасидаги фарқлар ҳақида гапириш лозим. Б.Д.Паригин бу икки тушунчани фарқлаб шундай ёзади.

1. Лидер асосан гуруҳдаги шахслараро муносабатларни бошқарса, раҳбар-шу гуруҳдаги расмий муносабатларни бошқаради;
2. Лидерлик кичик гуруҳларгагина мос бўлган ходиса бўлса, раҳбарлик ҳақ-ҳуқуқлари катта гуруҳлар доирасида ҳам содир бўлиши, амалга оширилиши мумкин;
3. Агар лидерлик стихияли, бетартиб жараён бўлса, раҳбарлик мақсадга қаратилган, жамиятда ишлаб чиқилган нормалар, тартиблар асосида сайловлар оқибатида содир бўладиган ходисадир;
4. Лидерлик раҳбарликка нисбатан вақтинчалик ходиса бўлиб, гуруҳ аъзоларининг кутишлари, уларнинг кайфиятлари, фаолият йўналишига қараб, узоқроқ муддатда ёки қисқа муддатда рўй беради;
5. Раҳбарнинг лидердан фарқи шундаки, у лидерда йўқ бўлган жазолаш ва рағбатлантириш тизимига эга бўлиб шу асосда ўз ходимларига таъсирини ўтказиши мумкин;
6. Лидер гуруҳда у ёки бу қарорлар, кўрсатмалар, ташаббусларни ўз ихтиёрича, бевосита чиқариши мумкин, раҳбарда эса бу йўналишда кўплаб расмий кўрсатмалар, режалар, нормалар, буйруқлар мавжудки, улар доирасидан чиқиб кетиш қийин;
7. Лидернинг фаолияти фақат кичик гуруҳлар доирасида амалга оширилса, раҳбар шу гуруҳдаги кенгроқ ижтимоий доирадаги жамиятнинг вакили бўлганлиги учун, унинг ваколатлари ҳам кенг, фаолият имкониятлари ҳам ортиқдир.

Лидерлик ходисаси тўғрисида гап кетар экан, лидерлик назариялари ҳақида ҳам қисқача тўхталиб ўтиш лозим. Хозирги кунга қадар лидерлик тўғрисида асосан учта назария мавжуд.

Биринчиси «лидерлик сифатлари назарияси» дир ёки харизматик назария мавжуд. Унинг моҳияти шундаки, ҳамма ҳам лидер бўла олмайди, айрим шахсларда шундай сифатлар йиғиндиси туғма мавжуд бўлиб, улар унинг гуруҳда лидер бўлишини тامينлайди. Масалан, 1940 йилда америкалик К. Берд 79 сифатдан иборат бўлган лидерлик кирралари рўйхатини тузди. Бу рўйхатда жумладан, ташаббускорлик, мулоқотга кириша олиш, юмор хисси, ўзига ишонч, тез ва аниқ қарор қабул қила олиш, ташкилотчилик каби сифатлар ҳам бор эди. Лекин бу назарияларнинг хатолиги шунда эдики, биринчидан, у юқоридаги сифатлар қандай қилиб намоён бўлади-ю, қандай шаклланишини тушунтириб бера олмайди, иккинчидан, сўровлар мобайнида бирорта сифат ҳам мутлақ кўп марта қайд этилмайди.

Иккинчи назария лидерликнинг вазияга боғлиқлиги назариясидир. Бу ердаги асосий ғоя – лидер вазиятни маҳсули деган ғоядир. Ҳар бир одамда лидерлик сифатлари бор, лекин айрим вазиятлар айрим шахсларни ўзларини кўрсатишлари, Лидер бўлишлари учун қулай ҳисобланади.

Юқоридаги икки назарияни танқид қилиш натижасида пайдо бўлган учинчи назария лидерликнинг синтетик назариясидир. Бу назария лидерни гуруҳий муносабатларнинг бевосита мақсули деб қарайди, лидернинг рўёбга чиқишида гуруҳнинг бирламчи ролини илгари суради.

Рус психологи А.Н. Леонтьевнинг фаолият концепциясига таянган ҳолда, лидерликни фаолият маҳсули, гуруҳнинг ушбу фаолиятга муносабати ва гуруҳда қабул қилинган нормалар ва ижтимоий кутишларга ким кўпроқ жавоб беришига қараб лидерни аниқлаш мумкин деб кўпчилик томонидан маъқул ёндашишлардан бири деб қабул қилинмоқда. Юқорида келтириб ўтилган қарашлар раҳбар шахси ёки жамоада лидерларнинг кометентлигини шакллантиришда ижтимоий-психолгик ёндашувларнинг ўрнини алоҳида таъкидлаб ўтади.

ХУЛОСА

Демак, лидер ёки раҳбар ҳеч қачон ёлғиз бўлмайди, у шу жамоа аъзоларини у ёки бу ҳаракатларга чорлайди. Чунки раҳбар жамоа аъзоларининг психологияси, уларнинг кайфиятлари, интилишлари, қизиқишлари ва ҳақозоларни ҳаммадан ҳам яхши билади, улар ичида энг ташаббускоридир. Обрўлилик шахсининг шундай хусусиятидирки, у бошқа шахсларга ҳам хиссий-эмоционал, ҳам иродавий таъсир кўрсата олиш қобилиятига эга. Норасмий обрўлилик, яъни шахслараро муносабатлар маҳсули сифатида орттирилган обрў жуда самаралидир.

REFERENCES

1. Goziyev, E. (2010). *Umumiy psixologiya*. Yangi asr avlodi.
2. Davletshin, M. (2002). *Umumiy psixologiya*. TDPU.
3. Лебон, Г. Психология народов и масс. (1995) СПб. «Макет».
4. Стефаненко, Т. Этнопсихология. (1999) М. Академический проект.
5. Ғаниев, Э. Олий мактаб психологияси. (1997). -Т., —Ўқитувчи| нашр.
Андреева, Г. Социальная психология. (1999). М. Аспект пресс
6. Samarova Shoxista Rabidjanovna, Rakhmonova Muqaddas Qahramanovna, Mirzarahimova Gulnora, Ikromovna, Maratov Temur Gayrat ugli, Kamilov Bobir Sultanovich. (2020). Psychological aspects of developing creative personality and the concept of reduction of creativity to intellect. JCR. 7(17): 498-505. doi: 10.31838/jcr.07.17.69
7. Maratov Temur Gayrat ugli (2019) [Scientific theoretical problems of perfect human category in the psychology](#). European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. 7(8). 16-22.
8. NJ Эшнаев, TG' Maratov, G Mirzaraximova. (2020). [O'zbek milliy kino san'ati va madaniyatida psixoprofilaktik xizmat tizimini joriy etish masalalari](#). Oriental Art and Culture 03. 156-165.